

Bilaga

Inventering av Eksjöhovgårds herrgård
EKSJÖHOVGÅRD 7:4, Sävsjö tätort

Utredning
Dnr: KS 2023/312

Inledning

Eksjöhovgårds herrgård färdigställdes år 1805. Huvudbyggnaden har genomgått flera förändringar från och med 1950-talet. Det är sannolikt att ytterligare ändringar genomfördes vid tidigare tillfällen. Bilagan syftar till att ge en samordnad bild över identifierade byggåtgärder, utifrån arkiverade bygglovshandlingar, äldre bilder och platsbesök. Vidtagna ombyggnadsåtgärder kan delas in i tre tidsbestämda faser. Varje ändring, om- eller tillbyggnad hade sitt bestämda syfte, och utgör ett tidslager i bebyggelsens historia.

På bild: Ett äldre fotografi som visar mangårdsbyggnadens fasad mot norr, den sida som syns från Eksjöhovgårdsvägen. Bilden tillhandahålls av Sävsjö hembygdsförening.

Kravet på hänsyn är ingalunda nytt: redan under 1950-talet fanns en medvetenhet om byggnadens kulturhistoriska värden, och ett uttalat intresse om att värna om dess utmärkande karaktärsdrag. Vid flera av ändringarna har man försökt att förhålla sig till herrgårdens ursprungliga stil.

Sävsjö Hembygdsförening

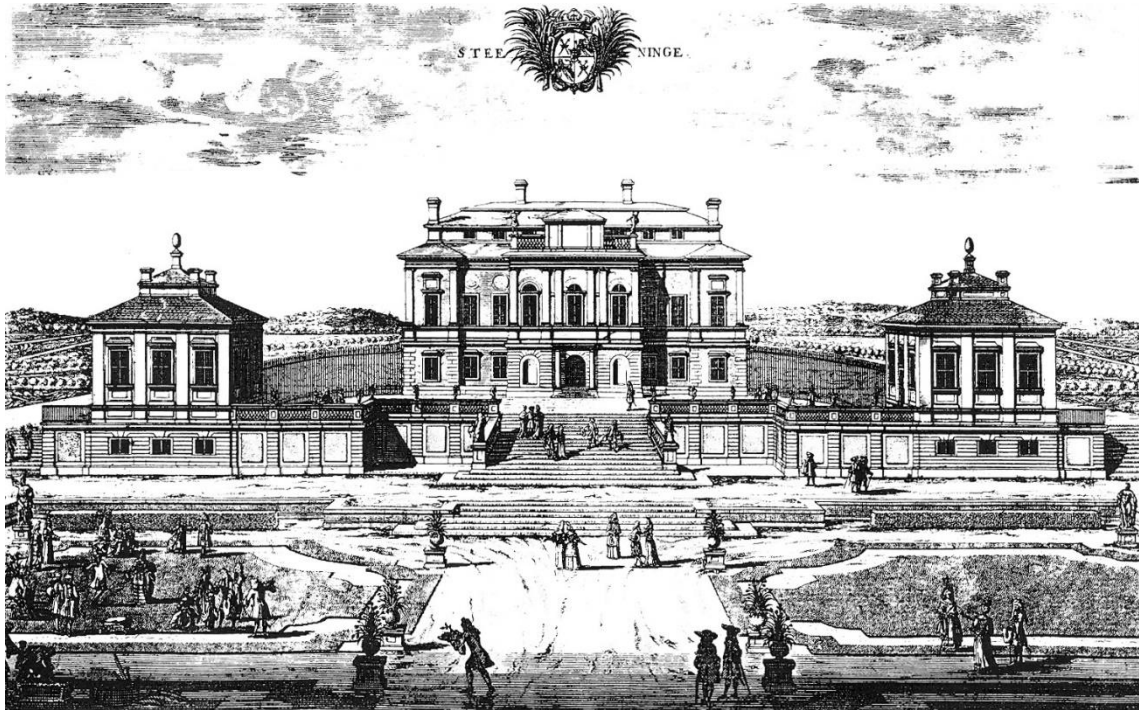
Sävsjö Hembygdsförening har tillåtit Utvecklingsavdelningen att använda bilderna från arkivet.

Se bildsamlingen rubricerad som Eksjöhovgård:

https://www.savsjohembygdsforening.se/shf/priv_bildarkiv.asp

Arkitektonisk profil

Herrgårdarna i Jönköpings län har varit få i antal, och förhållandevis lågmälda till sin utformning. De småländska godsen påminde mycket om storböndernas gårdar, räknat från medeltiden och länge in på 1600-talet (Börjesson m. fl. 1988, s. 101). Den tidens herrgårdsbebyggelse bestod i regel av några boningshus kring en gårdsplan, *mangården*. Runtom fanns en brokig samling ekonomibyggnader för flertalet ändamål, spridda över ett större område. Byggnaderna, som tillsammans utgjorde *fägården*, kunde variera en del i utformning och storlek, och placerades där de gjorde som mest nytta. (Nisbeth 1999, s. 72-73)

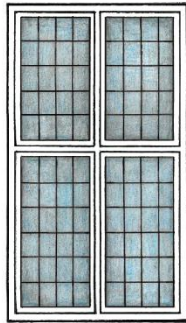

På bild: Steninge i Uppland, ur *Suecia antiqua*. Observera huvudbyggnaden, den tydliga mittaxeln, och de parallellställda flyglarna.

Bilden visar ett kopparstick ur samlingsverket *Suecia Antiqua*. Bebyggelsen föreställer Steninge slott i Uppland, avritad av Erik Dahlbergh och Willem Swidde år 1694 (DigitaltMuseum 2023). Steninge slott, som färdigställdes i början av 1700-talet, formgavs efter franska förebilder. Bebyggelsen uppvisar en genomgående symmetri och axialitet. Anläggningen framgår som en sammanhängande helhet av likformade byggnader, placerade i landskapet enligt en tydlig ordning. Även växtligheten i den omgivande trädgårdsanläggningen, har organiserats för att komplettera det arkitektoniska uttrycket. Idealet som förmedlas genom åsyftad bild, har präglat svenskt herrgårdsbygge långt in på 1800-talet. (Nisbeth 1999, s. 73-74)

Nyklassicismen växte fram som byggnadsideal från och med 1700-talets senaste årtionden, och påverkade herrgårdsarkitekturen under århundradet som följde. Byggnadsstilen inkorporerar mycket av antikens formspråk; fasader smyckades ut med pilastrar, kolonner och frontespiser. I Jönköpings län täcktes ytterväggarna som vanligast i puts eller träpanel (Börjesson m. fl. 1988, s. 106). Eksjöhovgårds herrgård uppvisar märkbara drag av nyklassicism, som inom svensk kontext har fått beteckningen *gustaviansk stil*. Den nya arkitekturstilen, som avlöste rokokon, förespråkar ett stramare formspråk med fokus på elegans i stället för prakt och överdåd. Fasader dekorerades sparsamt, och flacka sadeltak föredrogs. (Nisbeth 1999, s. 83)

Den ockragula kulören framträdde som den stora arkitekturfärgen i Sverige under 1700-talet. Trenden går att härleda till arkitekturen i Rom: under renässansen målades flera byggnader i en ljus gyllengul nyans, för att efterlikna antikens tegel. I svenska byar och städer, kunde de gulmålade fasaderna kompletteras med ljusgrå lister, knutar och fönsterfodringar, för att skapa en illusion av sten. Samma färgschema har tillämpats på flera av nyklassicismens byggnader. (Edenheim 1999, s. 89-90)

1600-talet

**Fönster från 1700-talet
med högt sittande tvärpost**

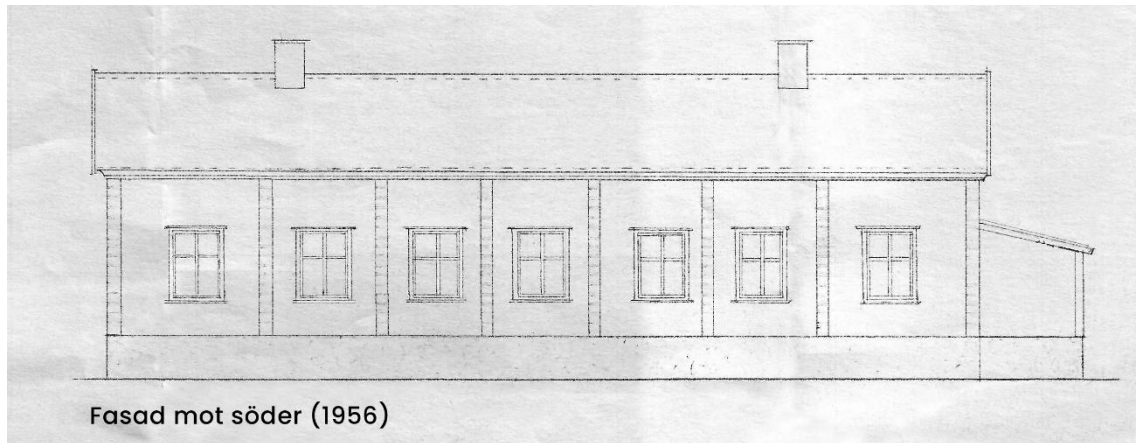
**Tidig 1800-
talsindelning**

På bild: Trender i fönsterutformning genom olika tidsperioder. Illustrationerna av fönstren, samt fönsterbågarnas färgsättning, bygger på information från Jönköpings läns museum (2017).

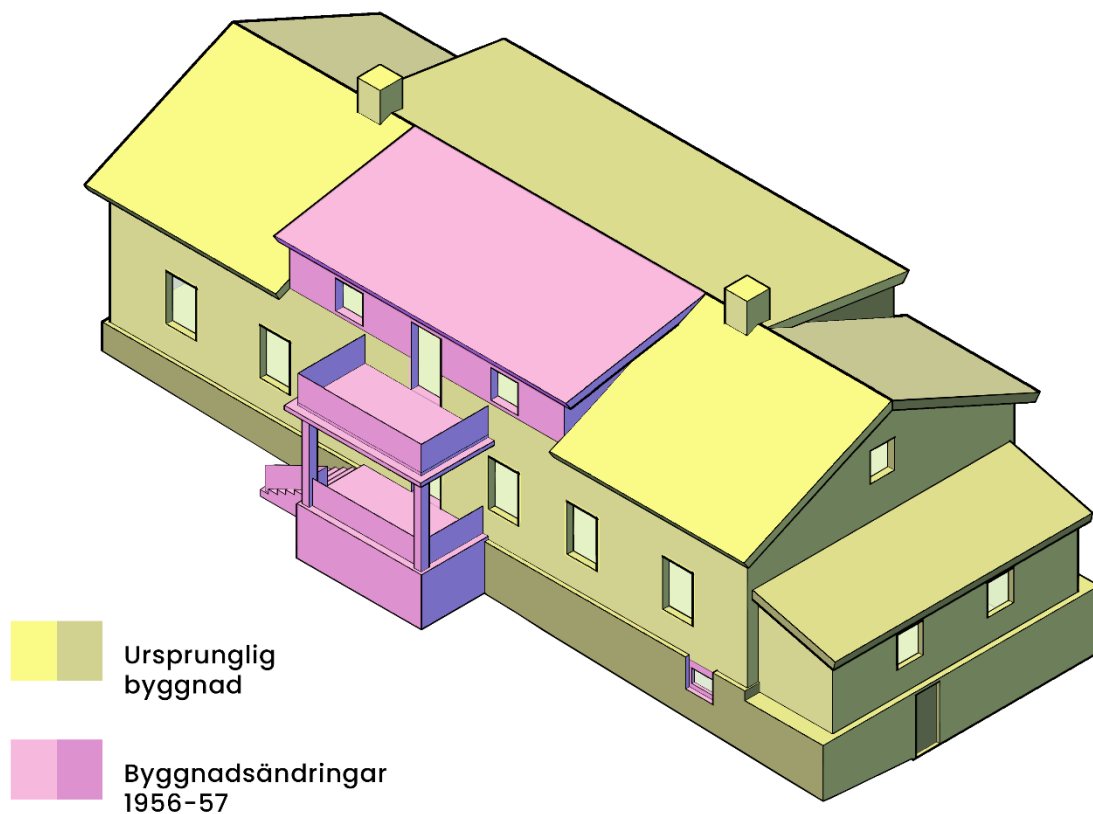
Fönstrens utformning har till stor del utgått ifrån dåtidens förmåga att tillverka fönsterglas. Användningen av träspröjs tog fart på 1700-talet, för en mer stabil infästning i fönsterbågen. Glasrutorna hade då blivit allt större, och fortsatte att växa. Fönsterna från 1700-talet, se bilden ovan, hade oftast en högt sittande tvärpost. De vanligaste fönsterkulörerna från den tiden är guldockra, grön umbra, grått och kimrök. Tvärluften avlägsnas omkring sekelskiftet 1800, men fortsatte att användas på hus med stora fönster. På bilden ovan, längst till höger, visas en fönsterbåge i engelskt rött, en populär färgsättning under 1800-talet. (Jönköpings läns museum 2017)

Ändringar 1956–57

Arkiverade bygglovshandlingar för Eksjöhovgårds herrgård, har daterats till och med 1955. I uppmättningsritningar av manbyggnaden, som tilldelades Sävsjö byggnadsnämnd år 1956, framgår att söder fasad saknar puts. En revetering utfördes i efterhand, i samband med byggnadsändringarna som ansöktes under åren 1956-57.

På bild: En uppmättningsritning av manbyggnadens fasad mot söder, innan tillbyggnaderna utfördes. Ritningen finns i kommunens digitala och fysiska arkiv för bygglovshandlingar.

På bild: En visualisering av utförda byggåtgärder från 1956-57, på manbyggnadens fasad mot söder.

År 1956 beviljades en lovansökan för tillbyggnad av takkupa, balkong och öppen förstukvist på huvudbyggnadens fasad mot söder. I ett bifogat yttrande från landsantikvarien, ges rådet att anpassa utformningen efter byggnadens arkitektur.

Enligt arbetsbeskrivningen till bygglovet, ska fönster och dörrkarmar göras i furu. Trä förespråkas även för stolparna som bär upp balkongen, samt räcken för balkong och veranda. För takkupans ytterväggar och fasaden mot söder, föreskrivs ett ytlager av kalkputs respektive cementblandat kalkbruk. Ytan som omger fönster och dörrar, ska slätputsas och markeras som ett inramande foder. För nya byggnadsdelar avses samma färgsättning som för resterande byggnad. Plåtarbete väljs för hängrännor, stuprör, fönsterbleck, samt språngblecket som omger verandan.

På bild: Skannad uppmättningsritning från 1967, finns i kommunens arkiv för bygglovshandlingar. Ritningen, som visar söder fasad efter vidtagna byggnadsåtgärder, bedöms vara av bättre kvalitet än föregående fasadritning.

Ändring av källarvåningen ansöktes år 1957. Ett nytt pannrum planerades för husets sydöstra del, med tillträde från manbyggnadens östra sida. På visualiseringen för utförda ändringar, syns källarfönstret till det nya pannrummet. I bygglovshandlingarna framgår att manbyggnaden har välutförda källarvalv.

Herrgårdsbebyggelsen har lokaliserats på svagt kuperad mark, med nedåtgående lutning mot öster. Markförhållandet märks genom byggnadernas socklar, som varierar i höjd sinsemellan. Huvudbyggnadens källarvåning blir delvis nedgrävd.

Ändringar 1968–69

I en lovansökan från 1968, efterfrågar Sävsjö stads centrala byggnadskommitté om att få omvandla manbyggnaden till ett värdshus. Byggnadsritningar tas fram under åren 1968-69, för att redovisa vilka ändringar som ska genomföras i byggnadens interiör och exteriör.

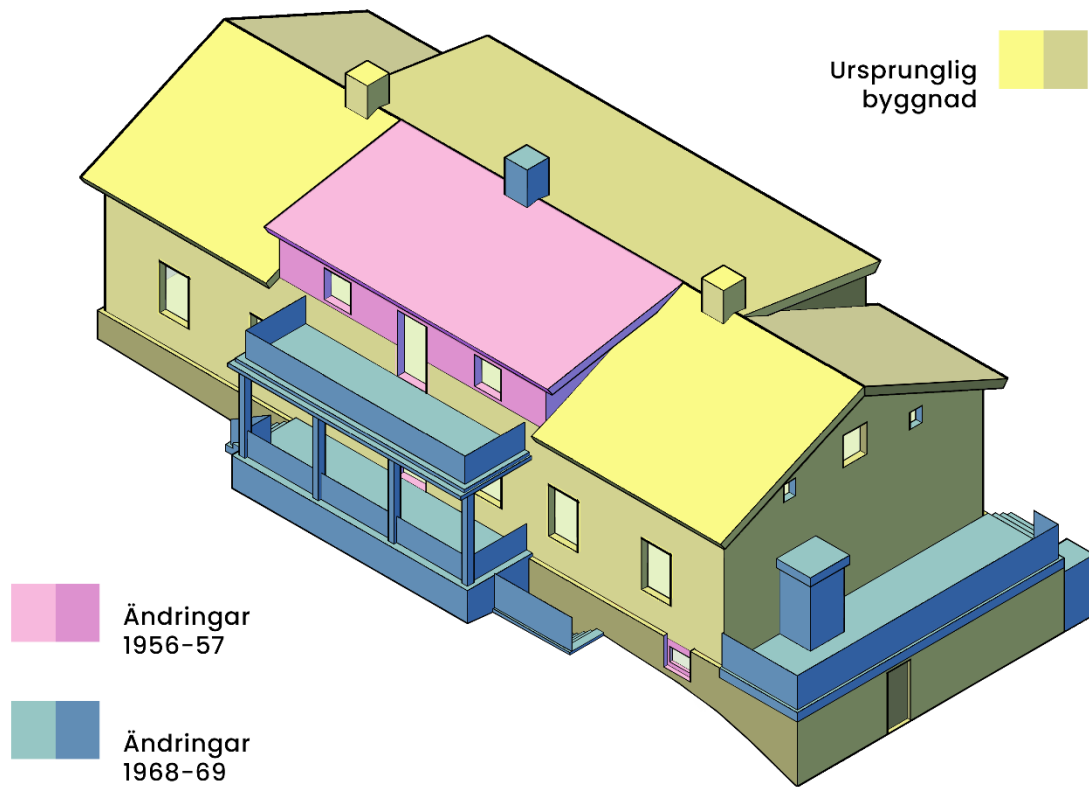
På bild: Eksjöhovgårds värdshus, efter renoveringarna som ansöktes under åren 1968-69. Mangårdsbyggnaden visas från Eksjöhovgårdsvägen, fasad mot norr. Bilden tillhandahålls av Sävsjö hembygdsförening.

På bild: Mangårdsbyggnaden efter ansökt renovering, sedd från söder. Bilden tillhandahålls av Sävsjö hembygdsförening.

Ändringsåtgärder, som noteras på manbyggnadens fasad mot norr, består i form av balkongen ovanför huvudingången och trappan upp till entrén. På söder sida har balkong och veranda

gjorts bredare. Ett nedsänkt redskapsförråd har inordnats under verandan, med inträde från höger. Vita räcken, mest sannolikt av trä, används på många håll.

På bild: En visualisering av utförda byggåtgärder från 1968-69 och tidigare, på manbyggnadens fasad mot söder.

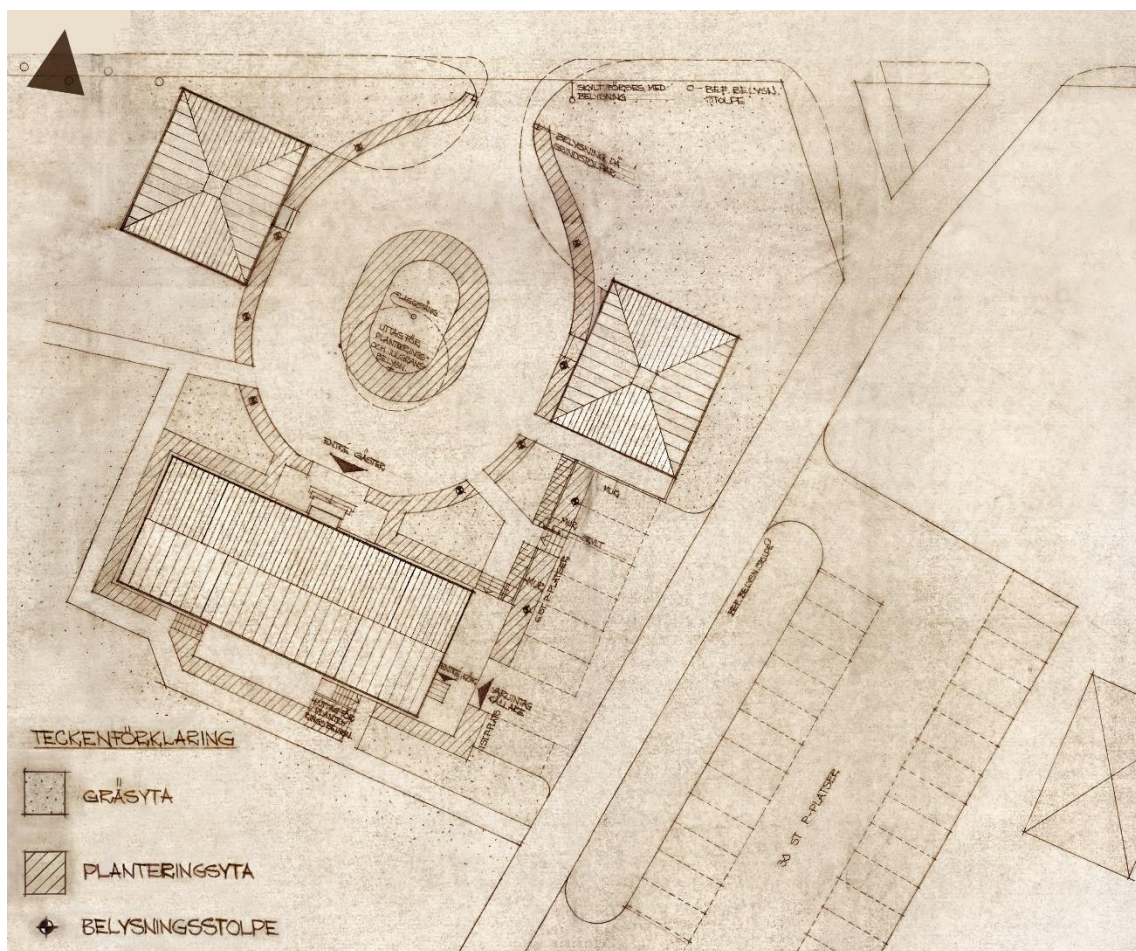
Vid ombyggnation av herrgården, rivs förrådet bredvid huvudbyggnaden, på öster sida. På dess ställe höjs sockeln, för att komma i jämn höjd med resterande byggnad (jämför med uppmättningsritningen från 1967). Ett litet entréparti i form av en rektangulär låda, tillskapas för att ansluta till restaurangköket i byggnadens östra del.

På bild: Byggnadsdetaljer från ombyggnation 1968-69, i dagsläget.

På vänster bild (ovan) syns huvudbyggnadens fasad mot öster. Vid sidorna av mittersta fönstret, har man tillskapat två nya fönster i mindre format. Höger bild visar huvudentrén till vårdshuset (fasad mot norr) och balkongen ovanför, i nuvarande skick. Värt att notera är entrétrappan och ingångsskylten i svart, de smala smidesräcken, och utomhuslamporna vid sidorna av dörren: detaljer som tillkom under renoveringen till vårdshus. Färglagret på dörr och fönsterbågar framstår som urblekt, om man jämför med bilder från tidigare. Ovanför huvudingången har det tidigare funnits ett dekorativt överstycke, se bilder och ritningar innan ombyggnation 1968-69.

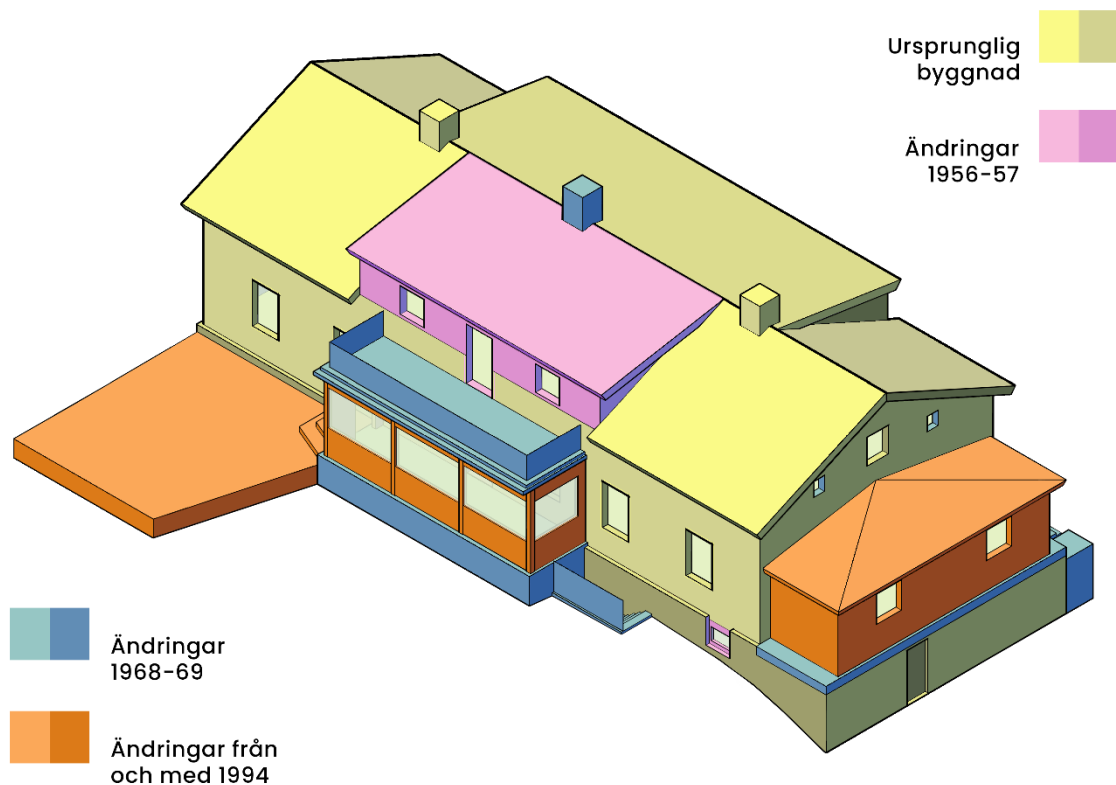
I samband med den nya användningen, har man byggnaden förändrats invändigt. Framför allt i byggnadens östra del, som inrymmer restaurangkök och källarförråd till verksamheten. Den nya användningen har medfört behovet av en modern ventilationsanläggning. Samtliga luftutsläpp syns på byggnadens fasader.

På bild: Utklipp av en situationsplan för Eksjöhovgårds vårdshus, daterad 1968-69. Bilden utgör en av flera byggnadsritningar som lämnades in, vid lovansökan om renovering och ombyggnation till vårdshus.

I jämförelse med flygfoton från 1960 (innan renoveringen), framhävs gårdsplanens ovala utformning i situationsplanen. Formen understryks och ramas in med hjälp av omgivande planteringar.

Ändringar från och med 1994

På bild: En visualisering av utförda byggåtgärder genom olika tidsperioder, på manbyggnadens fasad mot söder. Fler ändringar har tillkommit på gavelfasaden.

Nybyggnation av ett lager på öster sida av manbyggnaden, medgavs år 1994. Utformningen av den nya sidobyggnaden liknar förrådet som existerade i dess ställe innan 1956-57.

Ytterväggarna täcks av stående träpanel, målade i samma färger som huvudbyggnaden.

Lagerbyggnadens plåttak anknyter till flyglarnas, gällande takform och lutning.

År 1996 beviljades en lovansökan för inbyggnad av verandan. Enligt ansökan avsågs väggarna att täckas av vitmålad träpanel och stora treluftsfönster. På vänster sida av verandan, ansluter en altan som kan ha tillkommit efteråt. Altanen syns ej i bifogade byggnadsritningar till omnämnd lovansökan, men den dyker upp i flygfoton från 2011.

På bild: Fasad mot söder, 2024. Observera balkongräckena.

Takmaterialet för de båda takkuporna, har gått från att vara tegelpannor till falsad plåt i liknande färgsättning. På grund av takvinkeln, är takmaterialet knappt synligt från gatan. Träräcket till balkongen på byggnadens söder fasad, har bytts ut mot svarta, smala smidesräcken. Det är oklart när ändringarna genomfördes, men de bedöms inte medföra någon förvanskning av byggnaden.

Råd och vägledning

Följande riktlinjer ska läsas som ett komplement till områdesbestämmelserna, vid framtida bygg- och ändringsåtgärder som beträffar Eksjöhovgårds herrgård. Syftet är att fånga upp nyanserna som inte framgår av planens bestämmelser.

- Bebyggelsen ska uppfattas som en herrgård från 1800-talet, med tydliga drag av nyklassicism. Nya tillägg och ändringar får inte avleda från, eller på annat sätt förvränga byggnadens tidstypiska karaktär. En byggnad har förvanskats när dess ursprungliga stil inte går att identifiera.
- Sök inspiration från byggnadsverk som är sprungna ur samma tidsepok och kontext (regional, samhällelig, kulturell). Kartlägg de utmärkande egenskaperna som kännetecknar bebyggelsen och arkitekturstilen. Att utgå ifrån en tidigare stilinriktning, behöver inte innebära en återgång i pastisch eller sträng imitation. Huvudsyftet är att nya tillägg ska harmonisera med helheten.
- För god byggnadsvård, ges rådet att använda samma material och metoder som har tillämpats när byggnaden uppfördes. Oftast innebär det att man lappar och lagar med utgångspunkt i det som redan finns, i stället för att byta ut sammanhängande husdelar. De ursprungliga tillvägagångssätten har fördelen att vara beprövade, med avseende på byggnadens konstruktion och lokalklimat.
- Undvik material, uttryck eller byggnadsdelar som är främmande för tidsepoken, till exempel aluminiumfönster utan spröjs, eller eternitplattor på fasaden. Nödvändig teknik, eller andra installationer som inte går att undvika, ska göras så omärkbara som möjligt.
- Tänk i termer av framsida och baksida. Eksjöhovgårds herrgård har sin publika framsida mot Eksjöhovgårdsvägen. Bebyggelsen upplevs i första hand från norr, på gatunivå. Ur bevarandesynpunkt blir fasaden mot norr den mest betydelsefulla, följt av det som syns i ögonhöjd.
- Huvudbyggnaden ska tydligt framstå som fastighetens dominerande byggnadsverk. Tillbyggnader ska vara underordnade i stil och storlek, för att kännas igen som sådana.
- Fundera vilka nyttor som skapas genom att bygga till. Byggåtgärder som grundar sig i kortsiktiga behov, ska undvikas ur miljösynpunkt. Om den tillskapade ytan inte blir speciellt användbar eller trevlig att vistas i, bör den avstås ifrån. Vidare behöver man undersöka hur en tillbyggnad kommer att påverka tillgängligheten, ljusinsläppet eller rummens disposition i resterande byggnad.
- Följande bilaga kunde sammanställas tack vare arkiverade husritningar, bilder och övriga underlag. Att dokumentera ändringar (inför och efter), underlättar för framtida byggnadsvård, och därmed också bevarandet av kommunens kulturarv.

Källförteckning

Börjesson, K., Rydén, J. och Åberg, G. (red.). 1988. *Bebyggelse och kulturlandskap*. Jönköpings läns museum.

DigitaltMuseum. 2023. *Kopparstick – Steninge slott med trädgården i förgrunden, Husby-Årlinghundra, Uppland*. <https://digitaltmuseum.se/0210213240096/kopparstick> [2025-02-20]

Edenheim, Ralph. 1999. *Färg som uttrycksmedel*. I Dunér, Katarina och Hall, Tomas (red.). *Svenska hus: Landsbygdens arkitektur – från bondesamhälle till industrialism*. 4. uppl. Carlsson Bokförlag.

Jönköpings läns museum. 2017. *Fönstren och stilarna*.
<https://jonkopingslansmuseum.se/bloggportal/byggnadsvard/fonstren-och-stilarna/>
[2025-02-21]

Nisbeth, Åke. 1999. *Herremannens hus*. I Dunér, Katarina och Hall, Tomas (red.). *Svenska hus: Landsbygdens arkitektur – från bondesamhälle till industrialism*. 4. uppl. Carlsson Bokförlag.

Använda bygglovshandlingar ur kommunens arkiv, redovisas i planbeskrivningen till *Områdesbestämmelser för Eksjöhovgård*. Se kapitlet för **Planeringsunderlag** i rubriken för **Kommunala: Bygglovshandlingar för EKSJÖHOVGÅRD 7:4**.